

Braun, Krzysztof

Anna Kutrzeba-Pojnarowa (1913-1993)

Rocznik Mazowiecki 20, 98-106,

2008

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Krzysztof Braun

Anna Kutrzeba-Pojnarowa (1913–1993)

Zastanawiałam się nad procesami niwelacji kultury tradycyjnej, industrializacją i urbanizacją, unifikacją potrzeb konsumpcyjnych tak na wsi, jak w mieście. Na wsi współczesnej interesowało mnie zachowanie, mimo powojennych procesów rewolucyjnych (likwidacja dworów, reforma rolna, zmiana pozycji społecznej chłopów), niektórych postaw społecznych i ludzkich, tradycyjnej organizacji życia i pracy, narzędzi i instytucji społecznych, których genezy można szukać w średniowieczu.

Tymi słowami na rok przed śmiercią Profesor Anna Kutrzeba-Pojnarowa przedstawiła swoje naukowe *credo*¹.

Do Profesor mam bardzo osobisty stosunek – ucznia i współpracownika. Ucznia – od momentu, gdy pojawiłem się w 1964 r. jako pierwszoroczny student w Katedrze Etnografii UW przy ul. Hożej 74 i współpracownika, gdy w 1969 r. w Mazowieckim Ośrodku Badań Naukowych powstała Komisja Etnograficzna. Kierowała nią Pani Profesor, a ja byłem sekretarzem do 1989 r. – przez dwadzieścia lat!

Anna Kutrzeba-Pojnarowa, etnolog, profesor Uniwersytetu Warszawskiego. Urodziła się w Krakowie 4 maja 1913 r., córka Janiny z d. Domachowskiej i Stanisława Kutrzeby, historyka, profesora i rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego, sekretarza Polskiej Akademii Umiejętności. Maturę zdała w 1931 r. w Państwowym Gimnazjum im. Królowej Wandy, a magisterium w zakresie historii średniowiecznej otrzymała za pracę *Vesnica – danina miodowa*. Być może to było powodem, że w dwadzieścia lat później Jej serce zwróciło się ku Kurpiowszczyźnie. Od 1937 do 1953 r. pełniła funkcję asystenta, a później adiunkta w Katedrze Socjologii i Etnografii UJ. Podczas II wojny światowej związana była z Departamentem Informacji Delegatury Krajowej Rządu RP na Obczyźnie, pracowała w Radzie Głównej Opiekuńczej, pełniła funkcję łącznika pomiędzy PSL Stanisława Mikołajczyka

---

¹ A. Kutrzeba-Pojnarowa, *Etnologia jest zawsze jakby „in statu nascendi”... Odpowiedzi na pytania Zbigniewa Jasiewiczza*, „Lud” 1995, t. 78, s. 406.

a środowiskiem profesorów UJ. W 1947 r. obroniła doktorat u prof. Kazimierza Dobrowolskiego na temat rozwoju etnografii i etnologii w Polsce².

W latach 1947–1951, równoległe z pracą na UJ, organizowała zakupy eksponatów dla tworzącego się w Warszawie Muzeum Kultur Ludowych. Od 1953 r. związała się na stałe ze środowiskiem warszawskim, podejmując pracę w Katedrze Etnografii Uniwersytetu Warszawskiego i blisko współpracując z Zakładem Etnografii Polski Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN, będąc w latach 1961–1971 jego honorowym kierownikiem.

Jako pracownik Katedry Etnografii UW uzyskała kolejne stopnie naukowe: docenturę w 1955 r., profesora nadzwyczajnego w 1969 r., a w 1976 tytuł profesora zwyczajnego. Pełniła funkcje prodziekana ds. naukowych Wydziału Historycznego UW. Brała czynny udział w pracach licznych towarzystw naukowych krajowych i zagranicznych, uczestniczyła w międzynarodowych kongresach antropologicznych, należała do redakcji międzynarodowych bibliografii – m.in. „Demos” i „Carpatica”, także serii wydawniczych i wielu monografii regionalnych. Była inspiratorką, redaktorką i współautorką doskonałej syntezy wiedzy etnograficznej *Etnografia Polski. Przemiany kultury ludowej* (t. 1-2, Ossolineum 1976, 1981). Szczególne miejsce w twórczości naukowej Profesor Anny Kutrzeby-Pojnarowej, obok rodzinnej Małopolski, zajmowały Mazowsze i Kurpie. Podejmując w 1953 r. pracę na UW, włączyła się aktywnie w cykl badań nad kulturą ludową regionu kurpiowskiego, które zapoczątkowały Międzyuczelniane Obozy Etnograficzne, organizowane przez profesora Witolda Dynowskiego. Obozy te początkowo (1951–1955) organizowało Studium Kultury Materialnej IHKM PAN, później (do 1985) – Katedra Etnografii UW³.

Ideą MOE było zapoznanie studentów z prawdziwą tradycyjną wsią i prowadzenie praktycznych zajęć z metodyki badań terenowych. W latach 1952–1985 odbyło się w sumie 36 obozów, które oprócz walorów dydaktycznych miały na celu kreowanie więzi pomiędzy tworzącą się grupą zawodową etnografów. Początkowo obozy odbywały się na Mazowszu – w Kurpiowskiej Puszczy Zielonej (1952–1954), w Pułtusku na Kurpiach Białych (1955–1956). Wszystkie inne, z wyjątkiem obozu w Grajewie (1965) i w Opatowie (1969) były organizowane na Podlasiu: w Bielsku Podlaskim (1958), w Drohiczynie (1959–1961), w Hajnówce (1962–1964), w Sejnach (1966–1968). W latach 1970–1975 Katedra Etnografii UW sprawowała pieczę merytoryczną nad tworzącym się Muzeum Rolnictwa im. K. Kluka w Ciechanowcu i materiały z badań etnograficznych posłużyły do stworzenia zaczątków archiwum naukowego tego muzeum.

We wsi Rutka koło Brańska zorganizowano obozy w latach 1976–1977 i 1984 r., a w Różanymstoku koło Dąbrowy Białostockiej odbyło się 6 obozów w latach 1978–1983. Wyniki badań, wsparte innymi dogłębniejszymi studiami i pracami dokumentacyjnymi wykorzystał Marian Pokropek w studiach nad

² A. Kutrzebianka, *Rozwój etnografii i etnologii w Polsce*, „Monografie PAU”, Kraków 1948, nr 14, s. 59.

³ A. Kutrzeba-Pojnarowa, *Międzyuczelniane obozy etnograficzne na Kurpiowszczyźnie Uniwersyteckiego Studium Kultury Materialnej w latach 1952–1954*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1955, z. 2, s. 224–236.

pograniczem kulturowym mazowiecko-podlaskim i polsko-litewsko-białoruskim⁴.

Dla rozwoju badań regionalnych, w tym etnograficznych, nad Mazowszem decydującym momentem był fakt ogłoszenia roku 1962 „Rokiem Ziemi Mazowieckiej”, a w Płocku odbyła się sesja pod patronatem najwyższych władz partyjnych ówczesnego województwa warszawskiego. Płock wybrano nie bez powodu – jest historyczną stolicą Mazowsza i miastem, w którym w 1820 r. rektor Szkoły Wojewódzkiej Płockiej, Kajetan Morykoni, założył Towarzystwo Naukowe Płockie, które z wszystkich naukowych towarzystw jest najstarsze. Towarzystwo to sformułowało nowatorski jak na ówczesne czasy program badań regionalnych, który sto lat później poważnie poszerzył, inny płocczanin – Aleksander Maciecha. Płock był także największym miastem Mazowsza, a także – co wówczas podkreślano – największym po Warszawie skupiskiem klasy robotniczej.

Na konferencji wybitni uczeni humaniści z Wydziału I Nauk Społecznych PAN i Uniwersytetu Warszawskiego zaprezentowali program badań regionalnych dla Mazowsza. Obok uczonych tej miary, co profesorowie A. Gieysztor, St. Herbst, Wł. Antoniewicz, Ł. i J. Okuliczowie, W. Doroszewski i St. Lorentz, znalazła się grupa etnografów, która obradowała pod przewodnictwem profesora Witolda Dynowskiego, byli to: Tadeusz Delimat, Danuta Markowska, Krzysztof Makulski, Wanda Paprocka, Maria Biernacka, Halina i Jacek Ołędzcy i inni. Reprezentowali oni Zakład Etnografii IHKM PAN, a badawczo skupieni byli wokół przygotowywanej pod redakcją Anny Kutrzeby-Pojnarowej monografii *Kurpiowskiej Puszczy Zielonej*⁵.

Profesor Dynowski w referacie *Dawne i nowe w kulturze wsi chłopskiej na Mazowszu* oceniał mazowiecką i podlaską wieś z perspektywy 10 lat prowadzenia badań na obozach etnograficznych, dostrzegając archaizm jej kultury i różnice w porównaniu ze stosunkowo nowoczesnym poziomem życia wsi Mazowsza Płockiego. Profesor, jak pamiętam, zawsze podkreślał, że nasze zachowania kulturowe i postawy mają swoje korzenie w przeszłości i wielką wagę przykładał do zrozumienia historycznego kontekstu przy analizowaniu społecznych procesów.

Skupiając swe zainteresowania na dziejach Ziemi Mazowieckiej dobrym prawem i obowiązkiem naukowym przedstawiciele dyscyplin historycznych jest wydobyć z przeszłości i ukazać w możliwie najszerszym kontekście treści wydarzeń, które układając się w logicznie zbudowaną całość przyczyn i skutków mocnym spięciem połączyły dzień dzisiejszy z jego historycznym zapleczem.⁶

Konsekwencją płockiej sesji to zielone światło dane przez władze polityczne dla różnego rodzaju regionalnych badań historycznych, dialektologicznych czy etnograficznych.

⁴ M. Pokropek, *Zróżnicowanie kulturowe na pograniczu etniczno-językowym i jego odbicie w świadomości mieszkańców na przykładzie pogranicza polsko-litewsko-białoruskiego w północno-wschodniej Polsce*, „Etnografia Polska” 1979, t. XXIII, z. 2, s. 127-156.

⁵ *Kurpie Puszcza Zielona*, red. A. Kutrzeba-Pojnarowa, Warszawa, t. 1 (1962), t. 2 (1964), t. 3 (1965).

⁶ W. Dynowski, *Dawne i nowe w kulturze chłopskiej na Mazowszu*, w: *Rok Ziemi Mazowieckiej. Materiały z sesji popularnonaukowej*, Płock 1962, s. 227-232; tamże 7 innych referatów o etnografii Mazowsza.

Niezależnie od 3-tomowej monografii Kurpiowszczyzny podejmowano dziesiątki tematów z różnych dziedzin etnografii i folkloru Mazowsza oraz Podlasia. Były to najpierw prace magisterskie broniące w Katedrze Etnografii, a następnie publikowane bądź w rocznikach „Etnografii Polskiej”, bądź – większość – w kwartalniku „Polska Sztuka Ludowa”⁷.

Środowisko etnografów z kręgu PAN nie podjęło badań regionalnych, niemniej niektórzy pracownicy Zakładu Etnografii IHKM uczestniczyli w uniwersyteckich tematach badawczych, którymi kierowała Prof. Anna Kutrzeba-Pojnarowa⁸. Wynikało to jednak z więzów przyjaźni i indywidualnych zainteresowań, a nie z programu działań instytucji.

Jesienią 1968 r. przy Mazowieckim Towarzystwie Kultury, jako integralny dział badawczy, powstał Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych, który prace badawcze nad Mazowszem i Podlasiem realizował przy pomocy specjalistycznych komisji: historycznej, archeologicznej, językoznawczej i etnograficznej. Komisją Etnograficzną MOBN od 1968 r. kierowała Prof. Anna Kutrzeba-Pojnarowa, a jej zastępcą był dr hab. Marian Pokropek. Trudno sobie wyobrazić lepszy zespół do zorganizowania i prowadzenia badań. Z jednej strony pani Profesor z głęboką wiedzą historyczną, swoistym dystansem do świata, a jednocześnie bezpośrednio i otwarta na wszelkie problemy społeczne i kulturowe; z drugiej strony dr Marian Pokropek – fanatyk badań terenowych i dokumentacji etnograficznych, stale poszukujący nowych tematów i z tej racji, już w połowie lat osiemdziesiątych, nazwany przez studentów Kolbergiem Mazowsza.

W skład Komisji wchodził uczeni akademicy i przedstawiciele wszystkich warszawskich instytucji mających coś wspólnego z etnografią i folklorem, a także etnografowie „z terenu” – pracujący w muzeach i domach kultury z obszaru Mazowsza. Do zadań Komisji należało podejmowanie działań badawczych i wydawniczych, dotyczących etnografii i folkloru Mazowsza i Podlasia, wspieranie działań podejmowanych przez „prowincjonalne” instytucje – muzealne i kulturalne – a także pomoc merytoryczna i konsultacje dla terenowych agend Ośrodka, czyli stacji naukowych.

Założenia statutowe MOBN zakładały prowadzenie na obszarze Mazowsza regionalnych stacji naukowych. Stacje takie powstawały w miejscowościach gdzie po pierwsze, znaleziono osobę zainteresowaną organizowaniem lokalnych i regionalnych badań humanistycznych; po drugie, osoba ta potrafiła zorganizować część miejscowej społeczności (głównie nauczycieli i regionalistów) wokół takich działań i równocześnie potrafiła współpracować z lokalną władzą polityczną i administracyjną. Stacje w zależności od inwencji ich kierowników były lokalizowane albo przy instytucji, w której kierownik pracował, albo w samodzielnym lokalu przydzielonym przez władze miasta. Stacje naukowe MOBN zlokalizowane były w Mławie, Ciechanowie, Warce, Łowiczu, Żyrardowie, Siedlcach, Pruszkowie i Białej Podlaskiej. W trzech stacjach Ośrodka pracowali etnografowie i odnosili spore

⁷ M. Kroh, *Polska Sztuka Ludowa. Bibliografia za lata 1947–1976*, Warszawa 1979.

⁸ W. Paprocka, *50 lat Zakładu Etnologii Instytutu Archeologii i Etnologii PAN*, „Etnografia Polska” 2003, t. XLVII, z. 1-2, s. 5-29.

sukcesy: w Białej Podlaskiej – mgr Alicja Mironiuk, w Żyrardowie – dr Andrzej Stawarz, w Ostrołęce – mgr Bernard Kielak.

Działalność Ośrodka i jego stacji nosiła znamiona nieustannej improwizacji, lecz dziś – patrząc z perspektywy 20 lat na osiągnięcia (publikacje, sesje popularno-naukowe, wystawy, dokształcanie miejscowej inteligencji przez organizowanie wyjazdowych seminariów doktoranckich) – możemy stwierdzić, że ta forma uprawiania nauki regionalnej była formą bardzo skuteczną.

Komisja Etnograficzna MOBN liczyła około 35 osób i zgromadziła następujące grono uczonych: Maria Biernacka (Zakład Etnografii IHKM PAN⁹), Krzysztof Braun (Ośrodek Badawczy „Cepelia” / MOBN), Tomasz Chłudziński, Tomasz Czerwiński (Muzeum Budownictwa Ludowego w Sierpcu), Jerzy Damrosz (Instytut Kultury / OBIKON TWWP¹⁰), Grażyna Dąbrowska (Instytut Sztuki PAN), Wanda Dowłaszewicz (Muzeum Mazowieckie w Płocku), Mirosława Drozd-Piasecka (Zakład Etnografii IHKM PAN), Marta Ehrenkreutz-Jasińska (Wydawnictwo PWN), Bożena Golcz (Związek „Cepelia”), Zofia Jaworska (Instytut Sztuki PAN), Bernard Kielak (Muzeum Okręgowe w Ostrołęce), Władysława Kolago (Państwowe Muzeum Archeologiczne), Lubomir Kosiński (Muzeum Romantyzmu w Opinogórze), Anna Kuczyńska (Katedra Etnografii UW), Witold Lempka (Urząd Konserwatorski w Łomży), Krzysztof Makulski (Państwowe Muzeum Etnograficzne), Alicja Mironiuk (Muzeum Okręgowe w Białej Podlaskiej), Małgorzata Orlewicz (Państwowe Muzeum Etnograficzne), Wanda Paprocka (Zakład Etnografii IHKM PAN), Wiesława Pawlak (Muzeum Okręgowe w Łomży), Franciszek Piaścik (Instytut Planowania Wsi Politechniki Warszawskiej), Marian Pokropek (Katedra Etnografii UW), Elżbieta Potyńska (Muzeum PTTK Grodzisk Maz.), Andrzej Stawarz (Archiwum Państwowe w Żyrardowie), Antoni Śledziewski (Wydawnictwo LSW), Stanisław Świrko (Instytut Badań Literackich PAN), Genowefa Tkaczyk (Państwowe Muzeum Etnograficzne), Kazimierz Uszyński (Muzeum Rolnictwa w Ciechanowcu), Andrzej Woźniak (Zakład Etnografii IHKM PAN), Anna Zadrożyńska (Katedra Etnografii UW).

Na początku działalności Komisji (1969) postanowiono podjąć prace nad przygotowaniem monografii etnograficznej południowo-wschodniego Mazowsza, obejmującego powiaty Otwock, Garwolin i Mińsk Mazowiecki. Od centralnego punktu terenu, którym było miasteczko Kołbiel, przedsięwzięcie przyjęło nazwę Ekspedycji Kołbielskiej. Realizację badań i opublikowanie wyników w formie obszernej 3-tomowej monografii powierzono dr. Marianowi Pokropkowi. Wykonano kwerendy archiwalne, wypisy źródłowe i materiałowe, podjęto także kilkanaście tematów badawczych z zakresu kultury materialnej, zajęć ludności, rzemiosł, obrzędowości i folkloru. Finansowane przez MOBN badania zakończyły się napisaniem kilkunastu prac magisterskich w Katedrze Etnografii UW. Miały być w przyszłości rozdziałami monografii. Te prace dyplomowe wraz z materiałami terenowymi – zebrane dla potrzeb monografii – znajdują się w Archiwum Insty-

⁹ Instytut Kultury Materialnej PAN.

¹⁰ Ośrodek Badań i Konsultacji Towarzystwa Wolnej Wszechnicy Polskiej.

tutu Etnologii UW. Komitet redakcyjny (Anna Kutrzeba-Pojnarowa, Anna Zdrożyńska, Marian Pokropek i Krzysztof Braun) ustalił zakres tematyczny monografii *W Dolinie Świdra. Kultura ludowa południowo-wschodniego Mazowsza*:

Tom I: Kształtowanie się regionu historyczno-etnograficznego; Zróżnicowanie gwarowe obszaru południowo-wschodniego Mazowsza; Wiedza o regionie – stan badań; Podstawowe formy gospodarowania: rolnictwo i hodowla; Zagroda i dom: osadnictwo i budownictwo; Rodzina i obrzędowość rodzinna; Obrzędowość doroczna.

Tom II, cz. 1 (poświęcona głównie zajęciom pozarolniczym w gospodarstwie domowym): Tradycyjne sposoby pozyskiwania pokarmów – zbieractwo, łowiectwo, rybołówstwo; Tradycyjne sposoby przetwórstwa spożywczego – obróbka ziarna, mleka, mięsa; Pożywienie – codzienne i świąteczno-obrzędowe.

Tom II, cz. 2 (problemy wytwórczości i rzemiosł domowych): Obróbka drewna – bednarstwo, kołodziejstwo, stolarstwo; Garncarstwo; Kowalstwo; Tkactwo i obróbka włókna; Plecionkarstwo.

Tom II, cz. 3 (zagadnienia handlu, wymiany i zagadnienia ruchliwości i aktywności społecznej): Targi i jarmarki; Transport i komunikacja; Dawne i współczesne formy zarobkowania w środowisku wiejskim.

Tom III (zagadnienia folkloru i sztuki ludowej): Strój ludowy i jego przemiany; Wycinanka ludowa i zdobnictwo papierowe; Krzyże i kapliczki – tradycyjne formy zdobnictwa i rzeźby ludowej; Przemiany upodobań estetycznych na przykładzie wnętrza chaty wiejskiej; Współcześni rzeźbiarze regionu północno-wschodniego Mazowsza; Folklor taneczny i muzyczny; Literatura ludowa.

Reforma administracyjna 1975 r. – której celem, patrząc w kategoriach etnologicznych, było dążenie do rozbicia tradycyjnych wspólnot regionalnych i lokalnych – włączyła powiaty Mińsk Mazowiecki i Garwolin do nowo utworzonego województwa siedleckiego, które bezpodstawnie chciało zwać się podlaskim. Siedlice w średniowieczu leżały w Małopolsce, w historycznej Ziemi Łukowskiej. Ambicje lokalnych, zadekretowanych ideologicznie „elit władzy”, cechowała ksenofobia i homogeniczność o cechach izolacjonistycznych. W tej sytuacji nie mogło być mowy o tym, aby część województwa siedleckiego „zwanego podlaskim” określić jako południowo-wschodnie Mazowsze. Praktyka działań organizacyjnych Ośrodka niejednokrotnie wykazała możliwość łączenia funduszy z różnych instytucji przy realizacji przedsięwzięć badawczo-wydawniczych. W wypadku monografii *W Dolinie Świdra* całość poważnych kosztów musiałby ponieść MOBN, który nie dysponował takimi kwotami.

Wyniki badań sprzed ćwierćwiecza czekają na opublikowanie. Gdyby dziś przeprowadzono badania panelowe, to można by porównać materiał z lat 1970–1980 z zebranym współcześnie i wykonać niezwykle cenną naukowo pracę pokazującą mechanizm zmian kulturowych.

Profesor Anna Kutrzeba-Pojnarowa w studiach nad kulturą odwoływała się zawsze do pojęcia „podłoża historycznego” i tzw. „elementów długiego trwania” Fernanda Braudela. Analiza studium Ludwika Krzywickiego i koncepcji Kazimierza Dobrowolskiego pozwoliły Kutrzebie-Pojnarowej badać mechanizmy zmian kulturowych, pokazać, jak przebiegały procesy niwelacji kultury tradycyjnej i ja-

kie elementy tradycji lokalnych pozostają niezmiennie we współczesnej, zurbanizowanej kulturze. Taka monografia *W Dolinie Świdra po 30 latach* byłaby pięknym ukłonem dla postaw badawczych Profesor Kutrzeby-Pojnarowej.

Wracając do badań okresu początku lat siedemdziesiątych, należy podkreślić, że w Kołbielskiem, ale i w innych częściach Mazowsza, Katedra Etnografii UW po raz pierwszy w polskich badaniach etnograficznych podjęła problematykę relacji władzy lokalnej i wiejskiej społeczności. Pod kierunkiem profesor Zofii Sokolewicz powstało kilkanaście prac magisterskich, omawiających np. rolę sołtysa w wiejskiej społeczności¹¹, formy uczestniczenia kobiet w działalności instytucji¹² czy ocena roli urzędnika gminnego w działaniach na rzecz kulturalnego rozwoju lokalnej społeczności¹³.

Równie nowatorskie było podjęcie badań nad zagadnieniami edukacji wiejskiej, a w szczególności nad problematyką wychowania dzieci wiejskich i zagadnieniem ich socjalizacji – przygotowania przez dom rodzinny do życia w grupie społecznej. Z obszaru Mazowsza na ten temat powstało kilkanaście prac dyplomowych¹⁴.

Połowa lat siedemdziesiątych przyniosła nauce nowe możliwości badań, które Anna Kutrzeba-Pojnarowa zdyskontowała dla studiów etnograficznych m.in. na terenie Mazowsza. Od 1976 r. była koordynatorem tematu „Historia a świadomość mieszkańców wsi” (IV.3.08), w ramach problemu węzłowego „Polska kultura narodowa, jej tendencje rozwojowe i percepcja”. Przedmiotem prowadzonych badań było zróżnicowanie modelu kultury ludowej wybranych wsi o różnej historii i różnym stopniu obecności tej historii w krajobrazie kulturowym i świadomości mieszkańców. Badania objęły wsie w trzech regionach Polski: na południowo-wschodnim krańcu – w województwie krośnieńskim, wsie podmiejskie okolic Krakowa i Mazowsze. W efekcie powstaje szereg wartych odnotowania prac porównawczych, pokazujących odmienność zachowań społecznych w zależności od lokalnych tradycji i wzorów kulturowych¹⁵.

¹¹ U. Bojar-Gmachowska, *Funkcje zamierzone i rzeczywiste sołtysa w społeczności wiejskiej na przykładzie GRN Święcice, pow. Pruszków*, 1969 (promotor W. Dynowski); J. Czaj-Waluś, *Zamierzone i rzeczywiste funkcje sołtysa na przykładzie wsi Sufczyn*, 1972 (promotor Z. Sokolewicz); E. Hauser, *Autorytet sołtysa na podstawie badań we wsi Wolkowe pow. Ostrołęka*, 1970 (promotor Z. Sokolewicz).

¹² J. Ziółkowska, *Zakres społecznego uczestnictwa kobiet w życiu gromady*, 1972 (promotor Z. Sokolewicz); St. Szumski, *Zakres uczestnictwa kobiet w instytucjach społeczno-politycznych Ciechanowa*, 1971 (promotor Z. Sokolewicz).

¹³ E. Sawicka-Masny, *Rola społecznego referenta do spraw kultury w aktywizacji kulturalnej wsi*, 1973 (promotor Z. Sokolewicz); B. Fedyszak-Radziejowska, *Instytucja społecznego eksperta do spraw kultury (ocena eksperymentu WRN z 1970 r.)*, 1972 (promotor Z. Sokolewicz).

¹⁴ G. Krasicka-Meuszyńska, *Poglądy na wychowanie dzieci we wsiach powiatu węgrowskiego Korytnicy i Jaczewie*, 1970 (promotor Z. Sokolewicz); A. Kurzątkowska, *Proces przygotowania dziecka do życia w grupie społecznej (pow. Płock)*, 1970 (promotor Z. Sokolewicz); S. Żaryn, *Proces przygotowania dziecka do życia w grupie społecznej. Wieś Sufczyn*, 1971 (promotor Z. Sokolewicz).

¹⁵ G. Prewencka, *Stosunek ludności wiejskiej do pracy na przykładzie dwóch wsi: Gromin, woj. ciechanowskie i Trześniów woj. krośnieńskie*, 1976 (promotor A. Kutrzeba-Pojnarowa); H. Zowczak, *Tradycyjne autorytety i ich symbolika w kulturze wsi współczesnej – symbole związane z historią, religijnością i demonologią wsi Mników i Czerwińsk*, 1979 (promotor A. Kutrzeba-Pojnarowa); M. Dawidczyk-Samsel, *Wieś i region w świadomości mieszkańców Pogórza Krośnieńskiego i Kurpiowskiej Puszczy Zielonej*, 1988 (promotor A. Kutrzeba-Pojnarowa).

W końcu lat siedemdziesiątych powstał rządowy projekt badawczy RP-7, w ramach którego realizowano program badawczy „Rola Wisły w tworzeniu się polskiego obszaru etnicznego”. Warszawskiemu ośrodkowi przypadł do badań odcinek środkowej Wisły od Sandomierza po Włocławek. Koordynatorką programu była profesor Zofia Sokolewicz, a realizatorem badań mazowieckiego odcinka profesor Marian Pokropek. W badaniach wykorzystano częściowo materiały zebrane na Powiślu Garwolińskim w ramach Ekspedycji Kolbielskiej, zorganizowano kilka obozów badawczych nad Wisłą, m.in. w Lipsku i Solcu nad Wisłą, Wildze, Czerwińsku. Ważnym punktem oparcia dla nadwiślańskich badań – organizacyjnym i intelektualnym – była przedziwna siedziba-rezydencja-dom zwana „Muzeum-Biblioteka-Pracownia” etnologa, Jacka Ołędzkiego w Murzynowie pod Płockiem. Ten niezwykle badacz kultury ludowej Mazowsza, w tym głównie Kurpiowszczyzny (kilkadziesiąt artykułów, książek i filmów) i Afryki, po kilkunastu latach pobytu w Murzynowie stworzył niezrównaną monografię z zakresu poczucia korzeni tożsamości mieszkańców tej nadwiślańskiej wsi¹⁶.

Warte przypomnienia są opracowane przez M. Pokropka teksty (niestety niepublikowane): *Zagadnienia etnograficzne w dorzeczu Wisły* oraz *Kształtowanie się odrębności kulturowych na terenach nadwiślańskich*.

O badaniach etnograficznych nad Wisłą i innymi rzekami Mazowsza pisałem w „Roczniku Mazowieckim”¹⁷ i tam znajduje się pełna informacja o wynikach badań, publikacjach i materiałach archiwalnych.

W latach 1981–1985 Profesor Anna Kutrzeba-Pojnarowa realizowała temat „Wspólnota kultury jako podstawa międzygrupowego komunikowania się w społecznościach zróżnicowanych ze względu na pochodzenie, status społeczny, świadomość różnego rodzaju wspólnot regionalnych, miejskich, klasowych itp.” (problem węzłowy 11.1). Kontynuowała badania etnograficzne Pogórza Krośnieńskiego w porównaniu z Mazowszem, ale też patronowała (jako przewodnicząca Komisji Etnograficznej) zupełnie nowemu obszarowi badań etnograficznych – etnografii miasta.

Stacją Naukową MOBN w Żyrardowie kierował absolwent warszawskiej etnografii, dr Andrzej Stawarz, który wraz z dr. Andrzejem Woźniakiem z Zakładu Etnografii IHKM PAN i dr Anną Kuczyńską z Katedry Etnografii UW zorganizował zespół badawczy do studiów nad kulturą robotniczą Żyrardowa. Efektem tych studiów było opublikowanie kilku książek¹⁸, kilkunastu jednoarkuszowych broszur i wielu artykułów naukowych.

Po przejściu na emeryturę Profesor pracowała nad monografią Trześniowa, rodzinnej wsi swego męża Mariana, której życie wnikliwie obserwowała przez

¹⁶ J. Ołędzki, *Murzynowo. Znaki istnienia i tożsamości kulturalnej mieszkańców wioski nadwiślańskiej XVIII–XX w.*, Warszawa 1991; K. Dudzińska, *Jacek Ołędzki – bibliografia*, „Konteksty” 2004, z. 3-4, s. 252-254; K. Dudzińska, M. Kowalska, L. Kosiński, *Filmografia*, tamże, s. 255.

¹⁷ K. Braun, *Badania etnograficzne w dorzeczu Narwi, Bugu i nad środkową Wisłą w granicach Mazowsza*, „Rocznik Mazowiecki” 2003, t. XV, s. 253-262.

¹⁸ Np. *Tradycyjna kultura robotnicza Żyrardowa. Materiały do etnografii miasta*, red. A. Woźniak, „Prace MOBN” nr 38, Żyrardów 1982.

blisko 40 lat. Uważała tę książkę za wzorzec monografii wiejskiej społeczności¹⁹. Bibliografia dorobku badawczego Pani Profesor (licząca ponad 160 pozycji książkowych i wiele artykułów) znajduje się w bazie informacyjnej Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Warszawskiego. Profesor Anna Kutrzeba-Pojnarowa była osobowością niezwykłą. Łączyła głęboką wiedzę naukową z nieustanną ciekawością zmieniającego się świata. Dobra, życzliwa i zawsze pomocna. Nienawidziła kłamstwa. Często pojawia się we wspomnieniach grona uczniów i przyjaciół. Z ponad 80 Jej uczniów-absolwentów 35 poświęciło swoje prace dyplomowe zagadnieniom Mazowsza i Podlasia²⁰.

Zmarła w Warszawie 29 kwietnia 1993 r., spoczywa w grobie rodzinnym na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

¹⁹ A. Kutrzeba-Pojnarowa, *Trześniów. Tradycyjna kultura chłopska i kierunki przemian*, Brzozów 1988.

²⁰ J. Koźmińska, *Prace magisterskie z lat 1955–2007 (w układzie chronologicznym)*, w: *Historia i współczesność warszawskiej etnologii. Zjazd absolwentów*, Warszawa 2007, s. 130–173.